

GONDA JÓZSEF ÉS TORNYAI JÁNOS

A magyar századforduló fölgyorsult gazdasági, társadalmi fejlődése, eszmei kavalkádja, torlódó eseményei alapján rengették meg a kiegyezéssel kialakult, örökéletűnek hitt dualista rendet. A görög-tüzes, millenniumos századvégen egyszerre jelentkezett a nemzetiségek nacionalizmusa és a munkásmozgalom. Ezek a modern polgári művészeti és tudományos irányzatokkal, szecesszióval, marxizmussal, szimbolizmussal egyszerre, egymás hatását fölerősítve törtek napvilágra. Ady Endre 1910. március 8-án ezt írta Hódmezővásárhelyre: „Budapesttől Orsováig voltaképpen minden, ami van, csak kezdet, de kaotikus, nyugtalan, és ennél fogva minden szépet ígérő. Magyarországon ma az a fontos, hogy az emberek ne aludjanak tovább...” A költő ebben a levelében, melyben *A Jövendő* folyóirat megjelenése fölötti örömét fejezi ki, Vásárhelyt a magyar intellektuális forradalom új sánchelyeként szólítja meg.

Ezt a sánchelyet két, szinte szükségszerűen egymásra találó rendkívüli személyiség: egy jogi doktor, városi főtisztviselő és egy kültelki, szegénysorról érkezett, de Párizsban művészeti akadémiát végzett festőművész építette ki. A főtisztviselőt úgy hívták Gonda (Gravátz) József, a festőművész neve Tornyai János. A köztük lévő viszonylag nagy korkülönbség (Gonda Adyval együtt 1877-es, Tornyai nyolc évvel idősebb) és oly eltérő társadalmi helyzetük, gondolkodásmódjuk ellenére azonos céljaik egymás mellé állították őket.

Szinte mindkettejük közös hitvallását fogalmazta meg Tornyai, amikor 1912. december 12-én így írt Kiss Lajosnak: „...Nekünk van igazunk, akik – öntudatlanul bár – azért jöttünk haza Párizsból, mert szeretjük a fajtánkat, és éreztük, hogy itt van a legnagyobb kód, itt kell legjobban törni, oszlatni a kódot...”

Gondát a fölgyorsult idő szinte lázas sietségre készíti. Már gimnazistaként ír a helyi lapokba, érettségi után pedig, szinte azonnal, szépirodalmi hetilap indításával próbálkozik.

(Még havi folyóiratként sem tudott sok évvel később két-három évfolyamnál többre menni a *Puszták Népe*, a *Délsziget*, a *Vásárhelyi Szó*, - hát még heti, szépirodalmi lapként, mint ahogy ezt a *Magyar Róna* című próbálkozással szerette volna az alig 18 éves, lelkes fiatalember. S bizony ezt az egy számot sem tudta volna a minden erejét, tehetségét, az irodalom, művészetek támogatására fordító Vetró Lajos Endre segítségével nélkül létrehozni, kordokumentumként ránk hagyni.) Kolozsvári jogi egyetem mellett újságíróként dolgozik a *Hódmező-Vásárhely* című lapba, s 1897-ben már kiadja első kötetét, a *Hangulatok-Loreley* című karcolatgyűjteményt.

Tornyai párizsi művészeti tanulmányai befejeztével ugyanebben az évben telepszik le szülővárosában. (Őt hátráltatta válással végződő rossz házassága és súlyos szemműtéte.)

Jogi diplomája megszerzése után Gonda városi tanácsnokként is folytatja újságírói tevékenységét, 1904-ben vette át Espersit Jánostól a kifejező című *Vásárhelyi Ellenzék* című lap szerkesztését. Tornyai ez idő tájt alkotta a nagy *Juss* első változatát, és festette meg *Rákóczi Rodostóban* című nagy vásznát. 1907 Gonda második kötetének születése majdnem egyidős Tornyai nagy *Bercsényi Miklós*-ával, s majd a nagy áttörést jelentő 1908/1909-es hatalmas sikerű vásárhelyi kiállításával.

Tornyai, Gonda és barátaik munkálkodása nem volt eredménytelen, a radikális értelmiségi összefogás megtörtént; 1910. január elsején megalakult a Hódmezővásárhelyi Irodalmi Művészeti Társaság, s a következő hónap elsején megjelent az 1908-ban indult *Nyugat* talán legjobb vidéki követője, *A Jövendő* első száma, melyet Ady Endre Párizsból, már idézett levelében örömmel köszöntött. („... Testvéri szeretettel... a másik Párisnak, paraszt Párisnak, Hódmezővásárhelynek”) Szerkesztői beköszöntőjében vállalkozásuk programjáról így írt Gonda: „...temperamentumos idegemberek koalíciója ez az irodalmi buzgó-

ság, akik áttallanak már kitaposott utakon... leköpött, százszor megunt lantot dalra húrolni, s kik úgy vélekednek, hogy még a fejbe-törítés árán is érdemes elmondani, megírni minden új látásukat, minden szép megálmodásukat, megérett és megérett igazságait...”

1912 augusztusában ezt írja a főszerkesztő: „Én a forrongó szociológiai, művészeti, irodalmi és politikai élet napirenden levő problémáit szedem elő rendre, polémiaira, eszmecserére alkalmas formában...” *A Jövendő* hasábjain a magyar irodalom legnagyobb alkotóinak versei, novellái, tárcái, kritikái mellett sorra megjelennek a kor legégetőbb kérdései, bíráló, vitázó, vádoló tanulmányok a kivándorlás, az öngyilkosság problémájáról, a nők egyenjogúságáról, a művelődéspolitikáról, a választójogról, a politikai-társadalmi egyenlőtlenségről. Tornyai például (fányar humorú, szarkasztikus versei mellett) a *Két karácsony közt* címmel komor, kemény igazságú esszéjében keserű, maró gúnynyal tárja föl a művészet, a művészek kiszolgáltatottságát, a nép alávetettségét, tudatlanságát, látéletet adva a huszadik század eleji Magyarországról.

Gonda nemcsak szerkesztőként, de szerzőként is jelen van. 1910 szeptemberében például hatalmas tanulmányban elemzi Tornyai János művészetét kárhóztatva a nemtörődöm kultúrpolitikát. 1911 vége felé már szinte egyedül készíti a lapot. 1912 augusztusában ezt írja: „Száz irányban dolgozom. Napi 14 órát legalább. Nem akarok lenni se képviselő, se nagy úr, szülővárosom adott kenyeret... radikalizmusom szemet szúr és sokat kell szenvednem érte...”

A szerkesztő magára maradása, hivatali elfoglaltsága, anyagi gondjai, megromlott egészségi állapota, de jórészt a társadalom helyi, felelős, meghatározó elemeinek nyomása beigazolta Jászi Oszkár félelmét, aki a radikális társadalomtudományi folyóirat, a *Huszdik Század* 1912-es első számában így vélekedett: „*A Jövendő* valódi visszaverődése a *Huszdik Század* és a *Nyugat* törekvéseinek és pedig olyan miliőben, mely történelmi múltjánál és jelen alkánál fogva a legtávolabb áll ezektől az irányzatoktól. Aki ismeri a magyar városok lélektanát, az nem nézheti aggodalom nélkül a Gonda József vállalkozását...”

„A forradalmár író, s a békétlen intellektuel” temetésén, 1913. április 23-án, száz évvel ezelőtt, mégis ötezres tömeg kísérté kopersóját a temetőbe, ahol ifjúkori támogatója, Vetró Lajos Endre és a magyar köztársasági mozgalom vezetője, Nagy György búcsúztatták.

Emlékének még adósai vagyunk.

Köszegfalvi Ferenc

Kép: Tornyai János Múzeum
Helytörténeti Gyűjteménye

